



Csodák a színpadon

Az Énekes madarat — köztudomás szerint — meglehetősen különböző, gyakran a lehetőségek szélsőséges pótlásait képviselő felfogásokban láthatuk a színpadon. 1968-ban csaknem egyszerre elevenedett meg az eredeti szerzői elképzelésekhez közelálló, de a „csodás” elemeket meglehetősen óvatossággal kezelő „hagyományosabb” felfogásban (Sepsiszentgyörgy) és a „csodás” elemeket „demitizáló”, a szimbólumokat megfejítő „nem hagyományos” előadásban (Kézdivásárhely). Az utóbbiból kiolvasható értelmezés és megelevenítés csaknem egyhangú helytelenítésre talált. Nem mintha nem értettünk volna egyet a csodák, felfújt jelenségek, törekvések, személyek reális arányainak, valóságos vonásainak érzékelésével, sőt gúnyoros ábrázolásával is, hanem mert legtöbbször ezt az ábrázolásmódot nem tartottuk mindenre és mindenre kiterjeszhetőnek. Nem gondoltuk és ma sem gondoljuk, hogy a „demitizálás” nevében a nem túl gyakori lelkesítő példákra, a szép emberi vonásokra is feltétlenül ki kellene deríteniük: bizony ezek kivétel nélkül kozmetikai ügyeskedések produktumai; nem hitük, és ma még kevésbé hisszük, hogy a szimbólumokat hétköznapi nyelvre (majdhogynem aszfalt- vagy konyha-nyelvre) kellene lefordítanunk. Az addig látott Tamási-előadások tapasztalatait összegezve egy általánosabb jellegű fenntartást fogalmaztunk. Úgy vélem, hogy a prózáiról Tamásihoz hasonlóan a drámaköltő is első sorban a nyelv és kedély nagy varázslója, épp ezért nála a színpad neft vagy nem egészen életék, hitek és sorsok mérkőzésének színhelye. Nem azért van ez így — mondtam —, mert nem sikerül azzá tennie, hanem mert nem is törekszik rá.

Azt hiszem: a színművészet általános fejlődésén kívül, illetve a fejlődés szerves részeként az eddigi bemutatók körül kialakult kritikai hullámvérsek is része volt abban, hogy a mű valóban nem hagyományos erényei a marosvásárhelyi Énekes madár-előadásában teljes fényfelragyoghattak.

Minden Énekes madár-előadásnak kulcskérdése, hogy biztosítani tudja-e a színpadon kibomló események és a szemünk láttára körvonalazódó jellemek népmesei tisztaságát és szimbolikus összetettségét, érzékeltetni tudja-e a Tamásinál nagyjából egyévé tartozó fiatalság, szépség, jószág, valamint a vénség, gonoszság, körmönfonság képviselőinek összecsapásában a feszültséget és az erőgyensúlyt. Más szavakkal: a lírai és az ironikus-groteszk elemek egyensúlyát és feszültségét. A feladat — őszintén meg kell mondanunk — nem is olyan egyszerű, mert a lírai hőseket sok-sok nagy elődhöz hasonlóan Tamási sem tudja annyi színnel, vonással ábrázolni, mint a bajkeverőket. Annak ellenére nem, hogy ő maga alapvetően lírai alkotó. Magdó és Móká megsegítése érdekében szerzünk így hát a csodás elemekhez folyamodik: a fiatal lány megszépül, amikor lenyeli a második madártöltést, nehogy gonosz néneje irigységében az elsőhöz hasonlóan azt is eltörje, a ház fala, amely a vastosabb vénlányok próbálkozásakor rendületlenül állt, elmozdul, amikor a kis lilionszál nekifeszül, a dífa megnyílik, amikor a Móká életére törő Balk Lukács és Préda Máté le akarja szedni a legénykét a magasból, a csodás elemek a jellemábrázolást egy más szférába, a metafora és a szimbólum világába röpítik, s épp ezzel hozzák létre az egyensúlyt a játék kevesebb és a több színél, vonással ábrázolt figurái között. A hanghatás és a különleges világítási effektus, mely a marosvásárhelyi előadásban a tojás hirtelen lenyelését követte, az átváltozás, az átszellemülés érzését kellette, a szemünk láttára el-

mozduló fal, amelyet Magdó alakította (Bálint Márta) nem azon a sarkon mozdított ki helyéből, ahol néneje próbálkozott különleges titok ismeretéről tanúskodott, s a gépi segédlettel magabiztosan emelkedő fa látványa nemcsak ügyes megoldásként, de a jóért való drukkolást s az igazságérzetet is megemelő momentumként hatott. Nem váltott ki semmilyen okkult sejtést, nem érzékeltette földöntúli csodás erők jelenlétét. A lírai hősek világát kiteljesítő színházi „csodának” voltunk tanúi.

A másik arcvonalon, az ironikus-groteszk erők frontszakaszán a vezérszerepet nemcsak a szöveg terjedelme, hanem az alakítás színvonala miatt is, a Balk Lukácsot húsz év felfogása alatt harmadszor megelevenítő Ferenczy István töltötte be. Hogy teljesítményét méltóképpen értékelhessük, el kell mondanunk: Tóth Tamás szintén emlékeztetést nyújtott a másik vénlegény, a pálinkás üveg után mohón kapkodó, kissé ügyefogyott Préda Máté szerepében és Székely M. Éva, főként pedig Mózes Erzsébet is jól komédiázott a pártában senyvedő, szereleméhes Gondos Regina és Eszter megtestesítőjeként, Ferenczy Istvánnak azonban — az sikerült, ami a Balk Lukács általam látott megelevenítói közül egyiknek sem (előző alakításai alkalmával meli sem): a sok mókázást, viccelődést, tréfás kiszólást, kópés fordulatot, csufondáros ugratást, a szerelmi vágyakozást s a várva várt jutalom reményében feljebbano végző elszántságot, az emberáldozatot követelő elhatározást sikerült markáns vonásokkal felvázolt egységes jellem szervesen összetartozó megnyilatkozásaként ábrázolnia.

A Magdóhoz fűződő érzelmeket, melyeket a romantikus végtelenség nevében többnyire karikírozó módon ábrázoltak, Ferenczy merte őszinte vonzódásként, egy próbálkozásokkal és baklövésekkel tarkított élet utolsó fellángolásaként, a kéztygben lévő kényelmes megoldásnál különb, de talán elérhetetlen lehetőségként bemutatni. Ferenczy alakításában nem a groteszk elemek, hanem az ironikus színekben villódzó érzelmeik és gondolatok kerültek túlsúlyba. Amikor Eszter ugratta, szavában együtt érzékeltük a józan belátást, mely azt diktálja, hogy annyi évi udvarlás után végre vigye már dűlőre a dolgot, meg a képzeletből szebb és jobb kilátások nyomán eluralkodó józanságát mindegyre eláruuló bizonytalanságot is, no meg a vénlány mohóságának láttán felülkerekedő csúfolkodhatnókat. Mindezek együtt hatottak, s úgy éreztük, mintha az együttes hatás eredményeként ott helyben született volna meg a szellemes fordulat, a telibe találó replika. Főként a Ferenczy alakítása készített annak a belátására, hogy az Énekes madár párbeszédei nem is annyira s nem is mindig lengenek ki olyan nagy ívben, mint ahogy eddig tűnt. Bár az általános értékelésben a drámaköltői erények sorrendjén nincs miért változtatnunk, Tamási játékaikat lehet és kell is úgy értelmeznünk, hogy bemutatásuk életék, hitek, sorsok mérkőzését vagy legalábbis mérkőzésének egy-egy szakaszát jelentse a színpadon.

Hogy a koncepció kidolgozásában, a szereplők átlagon felüli teljesítményében, sőt helyenkénti remekelésében jelentős, sőt elhatározó része volt a rendező Tompa Miklósnak, a művészet érdemes mesterének — az bizonyos. Ez az Énekes madár — nézetem szerint — egyben fontos állomást jelent a mikro-realizmus végleges meghaladásában s a líraiság és a drámaiság fele egyaránt nyitott újfajta színpadi realizmus kidolgozásában.

PALL ÁRPAD

A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház magyar tagozatának országos turnéin az Énekes madár előadása hatalmas sikert aratott. Ezért tartottuk fontosnak visszatérni rá. — A szerk.